

ANDREJ BĚLYJ A ALEXANDR BLOK – PŘÁTELÉ A RIVALOVÉ KE 130. VÝROČÍ JEJICH NAROZENÍ

Danuše Kšicová (Brno)

Abstrakt:

Analýza složitých peripetií osudových vztahů mezi vrstevníky: A. Blokem a A. Bělým na základě knihy vzpomínek A. Bělého na A. Bloka. Srovnání biografické linie s genealogií estetického vnímání a umělecké tvorby obou básníků, vnitřně úzce spjatých.

Klíčová slova: A. Bělyj; A. Blok; přátelství; rivalita; memoáry; estetika; tvorba

Abstract:

An analysis of the complicated peripetias of the fateful relationship between the peers A. Blok and A. Bely on the basis of Bely's memoirs on Blok. Comparison of the biographical line with the genealogy of aesthetic perception and artistic creation of the two poets, inwardly so close to each other.

Key words: A. Bely; A. Blok; friendship; rivalry; memoirs; aesthetics; writings;

„S Alexandrem Blokem jsem se znal dlouho před tím, než jsme se setkali osobně. Poprvé jsem o něm uslyšel od Sási Solovjova někdy v roce 1898 nebo 1897. Už tehdy jsem věděl, že je to jeho příbuzný¹ a že píše stejně jako my všichni verše. Miluje stejně jako já Shakespeara a chodí do gymnázia.“² Takto začínají vzpomínky Andreje Bělého na Bloka, psané až po básnickově smrti v Berlíně, kde je dokončil v prosinci r. 1922.³ (Blok zemřel 7. srpna 1921 na infarkt, Bělyj jej přežil o třináct roků; odešel 11. ledna 1934).

¹ Maminka známého filozofa Vladimíra Solovjova i jeho bratra – Moskvanu Michaila Solovjova – a Blokova matka byly sestřenice. BELYJ, A.: *Vospominanija o Bloke. Sobranije sočinenij*. Pod red. V. M. Piskunova. Respublika. Moskva 1995. *Kommentarii*, s. 442.

² Tamtéž, s. 18.

³ Otištěny byly nejdříve v časopise *Epopeja* 1922, č. 1–3. 1923, č. 4. Tamtéž, s. 439. Analýzou této memoárové knihy se zabývá ČÍŽ, I.: *Vospominanija o Bloke Andreja Belogo. K výprosu o literaturnom portrete*. In: *Poetiki Belogo. Biblioteka Przeglandu Rusycy-szczynego*, Nr 10. Pod red. Barbary Stempczyńskiej. Katowice 2005, s. 215–229.

Byli to vrstevníci – Bělyj se narodil 26. října 1880 a Blok jen o měsíc později – 28. listopadu. Jejich dálková známost vznikla zcela přirozeně. Známy filozof Vladimír Solovjov, z jehož učení vycházeli ruští symbolisté, žil v Petrohradě. Rodina jeho bratra Michaila bydlela ve stejném domě na moskevském Arbatu jako Andrej Bělyj – tehdy ještě Boris Bugajev, syn evropsky proslulého matematika Nikolaje Vasiljeviče Bugajeva a vášnivě pianistky Alexandry Dmitrijevny. Oba tyto talenty výrazně ovlivnily poetiku i estetické názory začínajícího spisovatele. Syn Michaila Solovjova Sáša měl tehdy necelých dvanáct, přesto se oba chlupci velmi sblížili. Jistě se o to zasloužili i Sášovi rodiče, kteří měli pro experimentální charakter tvorby mladého básníka plné pochopení. Michail Solovjov dokonce vymyslel Borisův pseudonym Andrej Bělyj.⁴ Plně ho podporovali i v době, kdy se na něho vrhla kritika, pro niž byl nezvyklý charakter jeho *Symfonií*⁵, psaných v návaznosti na strukturu tehdy nejpobulárnějšího hudebního žánru, zcela nepřijatelný.

Alexandr Blok se narodil v rektorátní budově petrohradské univerzity, kde byl tehdy jeho dědeček Andrej Nikolajevič Beketov (1825–1902), nazývaný „otcem ruských botaniků“, rektorem. Začínal psát básně, jež posléze vešly do proslulé sbírky *Verše o Krásné Dámě (Stichi o Prekrasnoj Dame, 1904)*. Reálným podkladem této neobyčejně silně milostné lyriky bylo citové vzplanutí k dečři světoznámého chemika Dmitrije Mendělejeva Ljubov Dmitrijevně. Letní usedlosti obou rodin v malebném okolí Moskvy nejsou od sebe totiž příliš vzdáleny. V Boblově v létě žili Mendělejevovi a v Šachmatovu rodina Blokova matky Beketovovi, u níž po rozvodu až do svého druhého sňatku žila v Petrohradě s malým Sášou jeho matka. Dnes je v Šachmatovu muzeum Alexandra Bloka,⁶ kam jezdí novomanželé jako k memoriálu, vítané průvodkyněmi muzea v dobových kostýmech, zatím co venku parkují nazdobené limuzíny, za něž by se nemuseli stydět američtí milionáři šedesátých let.

Zcela v duchu symbolismu, který oba mladí básníci vášnivě vyznávali, se začala jejich korespondence. Bezprostředním popudem byla esej Andreje Bě-

⁴ Bělyj uvádí, že Michail Sergejevič Solovjov nevystupoval jako jiní proti dekadentům. Podpořil jeho záměr vydat *Symfonii* (druhou, *Dramatickou*), za kterou básník sklídl nemilosrdnou kritiku známých literátů. Bělyj pokládal Michaila Solovjova za svého literárního kmotra. Tamtéž, s. 19.

⁵ *Simfonija* (2-ja dramatičeskaja), 1902; *Třet'ja simfonija Vozvrat*, 1903; *Severnaja simfonija* (1-aja gerojičeskaja), 1904 (dokončena r. 1900); 4-ja *simfonija Kubok meteľej*, 1908.

⁶ MISOČNIK, S. M.: *Gosudarstvennyj istoriko-literaturnyj i prirodnyj muzej-zapovednik A. A. Bloka*. Ministerstvo kul'tury Moskovskoj oblasti, 2005. P. A. Žurov, *Iz Šachmatovskich izyskanij... Sostavitel' S. M. Misočnik*. Gosudarstvennyj istoriko-literaturnyj i prirodnyj muzej-zapovednik A. A. Bloka, Solnečnogorsk, K 125-letiju so dnja roždenija A. A. Bloka.

lého *Formy umění*, otištěná r. 1902 v profilovém časopise ruské moderny *Svět umění (Mir iskusstva)*.⁷ Bloka v ní zaujala hloubka myšlenek navazujících na Kanta a Schopenhauera a tytéž estetické názory, které sám vyznával. Pokládal esej za geniální. Blokův dopis byl napsán v těžce době jako list Andreje Bělého, takže oba budoucí přátelé četli své dopisy téměř současně.⁸

Tak začalo neobyčejné přátelství dvou nejvýraznějších reprezentantů tzv. mladších ruských symbolistů, které přežilo milostný konflikt, končící málem soubojem, i následné odcizení. Ono známé „cherché la femme“ sehrálo svou roli, když nedlouho po svém sňatku r. 1903 přijeli novomanželé do Moskvy, a básníci se tak nakonec poznali osobně. Okouzlující mladá žena vzbudila lásku i v Andreji Bělem. Manželské drama nakonec uzavřela Ljubov Dmitrijevná rozhodnutím, že zůstane se svým mužem.⁹ Snad ještě významnější podíl na vzájemném ochlazení přítel však měl ostrý tón kritiky Bělého na Blokova dramata a následující nesmiřitelná polemika. Básníci se pak nesetkávali plných sedm let.¹⁰

Andrej Bělýj odejel do Paříže a po nějaké době si našel novou lásku – Asju Turgeněvovou, s níž odjel do severní Afriky a Palestiny¹¹ a později do centra antroposofického učení – švýcarského Dornachu. Poslouchal tam přednášky Rudolfa Steinera a spolu se svou ženou – výtvarnicí Asjou – se podílel na výstavbě secesní budovy Goetheana. Požár této pozoruhodné budovy, nahrazené počátkem dvacátých let kubistickou kamennou stavbou,¹² symbolizoval jeho vlastní milostné drama, končící v důsledku jeho válkou vynuceného návratu do Moskvy pozdějším rozchodem s Asjou, jež se mu zcela odcizila.¹³

Mezitím se oba básníci stali proslulými. Bělýj vydal několik básnických sbírek a počátkem desátých let pozoruhodné romány *Stříbrný holub (Serebrjanyj golub', 1910)* a *Petrohrad (Peterburg, 1914)*, korespondující s dílem France Kafky.

⁷ Bělýj ji posléze zařadil do své knihy Simvolizm. Moskva 1910.

⁸ Alexandr Blok i Andrej Belyj. Peregiska. Moskva 1940.

⁹ O složitých vztazích v tom intelektuálním manželském trojúhelníku, rozehrávajícím se v napjaté atmosféře první ruské revoluce do r. 1907, píše Bělýj v druhé části své vzpomínkové trilogie Mezi dvěma revolucemi. Srov.: BELYJ, A.: Meždu dvuch revolucij. In: Týž, Izbrannaja proza. Sovetskaja Rossija, Moskva 1988, s. 344–421. Srov. také MA-GOMEDOVA, D. M.: Avtobiografičeskij mif v tvorčestve A. Bloka. Martin. Moskva, 1997. Táž: Kommentiruja Bloka. Russkij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet. Moskva, 2004.

¹⁰ Tamtéž. In: BELYJ, A.: Ja byl mež vas... Vagrius, Moskva 2004, 336–337.

¹¹ Tamtéž, s. 357–375.

¹² Hans Ruedi and Priska Clerk, The Goetheanum and its Surroundings. Philosophisch-Antroposophischer Verlag am Goetheanum, Dornach 1987.

¹³ K definitivnímu rozchodu manželů došlo za pobytu Bělého v Berlíně počátkem 20. let, kdy nastalo ochlazení i mezi Bělým a Rudolfem Steinerem.

Alexandr Blok vrství své tři knihy lyriky, píše symbolistické poemety *Noční fialka* (*Nočnaja fialka*, 1907), v níž vystupuje protipól Krásné Dámy – žena z erotického podsvětí a skladbu o neúprosném uplývání času *Slavičí zahrada* (*Solov'jinyj sad*, 1915). Na otcovu smrt ve Varšavě reaguje autobiografickou epickou *Odplatou Vozmezdije*, 1910–1921).

Sbližení s modernistickým divadlem Komissarževské Bloka přivádí k dramatické tvorbě. Grotesknost a záměrná antiiluzivnost hry *Bufonáda* či *Jarmareční bouda* (*Balagančik*) jej opět sblíží s poetikou Andreje Bělého. Kontrast vznešených snů básníka a jeho lidské slabosti, pro níž mu uniká vysněná hvězda, dalo vznik dramatu *Neznámá*. Příchod zářící hvězdy na zemi jí přináší jen rozčarování. Téma opilého básníka a nemilosrdného dvojníka, pronásledující Bloka po celý život – to byl symbolický kontrapunkt dvojí podoby jeho básnického naturelu.¹⁴

Podobné kontrastní spojení je charakteristické i pro Andreje Bělého. Hrdina jeho románu o ruských sektářích Darjalskij opouští svou krásnou a čistou nevěstu přitahován nepřekonatelnou silou k vyzývavé ženě sektáře, s níž má zplodit nového Vykupitele. Protože není počat, je Darjalskij zlikvidován stejně jako hrdina Kafkova *Procesu*. Město schůzek Bělého s Blokem, Ljubov Dmitrijevnou a jeho návštěv salonu Dmitrije Merežkovského a jeho krásné ženy, básnířky Zinaidy Gippiusové, osciluje v jeho přízračném románě *Petrohrad* mezi secesními kráskami a kubisticky nastíněnými scénami spiklenců či groteskně končícího pokusu mladého Ableuchova o atentát na vlastního otce.¹⁵ Podobně antipodické jsou i jeho verše od mladistvé sbírky *Zlato v azuru*, inspirované malířskými nokturny výtvarníků skupiny Svět umění, přes deziluzivní *Popel* a *Urnu* až po sbírku *Hvězda*, věnovanou básníkovi jeho duše Christianu Morgensternovi. Bělý se s ním setkal r. 1913, půl roku před jeho smrtí, na přednášce Rudolfa Steinera. V moskevských archivních materiálech jsou zachovány kresbičky Bělého, zachycující sepětí obou básníků vlečkami komet tím neskutečným prostranstvím času a prostoru, jenž dělí živé od mrtvých.¹⁶

A pak ten poslední dialog mezi zmučeným Blokem, píšícím skladbu o prokletí revoluce, a Bělým, reagujícím poemou *Kristus vstal z mrtvých*. V Blokově básnické vizi *Dvanáct* se do čela dvanácti pochodujících revolucionářů staví Kristus. S obdobným záměrem vkládá Dostojevskij do svého románu *Bratři Kara-*

¹⁴ KŠICOVÁ, D.: Cesta do hlubin duše. In: Kšicová, D., Klein, P., eds. Malé hry o lásce. Bufonáda, Neznámá, Tajemný host. Originál a překlad (D. Kšicová). Pavel Klein, Poznámky a Komentáře. Série: Dramatika ruského symbolismu, d. 3 Brno, Mu 2004, s. 7–24; 166–221.

¹⁵ KŠICOVÁ, D.: I. S. Turgeněv a F. M. Dostojevskij – předchůdci moderny. In: Táž, Od moderny k avantgardě. Rusko-české paralely. MU, Brno 2007, s. 54–63.

¹⁶ KŠICOVÁ, D.: Proměny Lyrických cyklů Andreje Bělého. Téma a obraz. Tamtéž, s. 317–339.

mazovovi filozofickou poemu *Velký inkvizitor*, kde Kristus líbá v závěrečné scéně vyschlá ústa nemilosrdného inkvizitora. *Kristus vstal z mrtvých* Andreje Bělého je budováno na nejdůležitějším tématu křesťanského učení. Blok poté kontruje jako v přízračné šachové hře svou poslední poemou *Skytové*, reagující na věčné ruské otázky Kdo jsme? a Kam patříme? Do Evropy či do Asie?

Andrej Běljy uzavírá svoji knihu vzpomínek na Alexandra Bloka, dopsanou v Berlíně v prosinci r. 1922, analýzou jeho veršů věnovaných jejich generaci. Podle Bloka jsou „děti strašných let Ruska.“ A jako by odpovídal na poslední kapitolu Blokovy tvorby Běljy dodává: „Hrůza východu není nic jiného než zahlcení naší duše žlutou duší dávné Číny.“ Cituje pak Blokovy verše, jimiž provázal odchod vojáků do války. V jejich „Hurá“ slyší ruské slovo „pora“ – „je čas“. A jako by na závěr věčného proč, provázejícího nemístné zařazení Krista do básně o revoluci, říká s Blokem:

„A co teď? Teď se můžeš jen modlit!“¹⁷

Není divu, že do svého útlého *Berlínského zpěvníku*, jak v podtitulu nazval svoji sbírku *Po rozloučení* (Berlín, 1922), Běljy zařadil poemu *Malý spektakl na malé planetě Země*. Trauma beznadějně bolesti a citového ztroskotání je zde podtrženo scénou marného volání do světlíku, kam se vejdou jen jednotlivá slova, tvořící vždy jeden verš. Navozuje tak rytmus tamtamu, vysílajícího do éteru poplašné zprávy o světě, který se změnil v nepřátelské tábory a ničí vše – především lásku.¹⁸ Vzpomínky Bělého na Bloka však nijak neskrývají vřelý citový vztah k příteli, který jej ve smrti předešel.

¹⁷ «Теперь твой час настал: – молись». – Belyj, A.: *Vospominanija o Bloke*, s. 437

¹⁸ KŠICOVÁ, D.: *Proměny Lyrických cyklů Andreje Bělého. Téma a obraz*. O. c. 328–329.